

Piše: Kristian Novak

Crna mrlja, *mappa mundi*

Na mape mundi učenjaci su u srednjem vijeku ucrtavali što su znali o poznatim i što su vjerovali o neistraženim dijelovima svijeta, pa su tako uz gradove, mora i uzvisine, provirivali zmajevi, morska čudovišta, psoglavi ljudi. Priznat ću da za mene upravo mjesta koje sam posjetio postaju neistražen teritorij, pa povremeno na svoju mentalnu mapu mundi ucrtavam nekakvu svoju mitologiju. Mjesto u Sarajevu gdje je Gavrilo Princip hicima usmrtio nadvojvodu Franza Ferdinanda i njegovu suprugu, navodno kod skretanja iz tadašnje Apelove obale prema tadašnjoj Ulici Franje Josipa, ostalo je na njoj prazno, kao što sam prazan bio i sam dok sam na jedva desetak sekundi zastao tamo. U tom je gradu bilo toliko smrti nakon toga da mi se i pomisao da išta ucrtam učinila svojevrsnom malograđanštinom. No, što bi bilo kada bih se doista morao odrediti spram mjesta za koje neki smatraju da je iznjedrilo milijunsko klanje? Što bih ucrtao?

Stvar, naravno, nije tako jednostavna. Jedno je reći da životi nadvojvode i grofice nisu važniji od ijednoga drugoga nasiljem izgubljenoga života u tom gradu. S druge strane, njihova se smrt upisuje u kronologiju svijeta kao presudna, a njihov ubojica u kronologiju južnoslavenskoga jedinstva na nekoliko različitih načina. Što se mene tiče, da je koncept južnoslavenskog jedinstva film, vidio bih ga kao vrlo kratku scenu s golemom odjavnom špicom. Možda sam potpuno u krivu, no takvo je moje iskustvo kao čovjeka rođena 1979. godine. Vidim niz režisera i popratnog osoblja, mnoštvo različitih koncepcija. I baš je svaki sudionik morao nabrojiti svoje žrtve, svoje junake i svoje zaslužnike. Princip se našao na listi u nekoliko uloga. Pozitivac, antagonist, pomoćnik režije, *best boy*. Gledam njegovu fotografiju, crno oko očiju, rijetki brkovi, možda majčin crni šlafrok. Jednostavno mi nešto ne valja, ne mogu ga vidjeti kao važnog. Vidim dječaka od dvadesetak godina, problematično odrastanje, po svemu sudeći vrlo bijesno dijete, dvojim je li imao uvid o svojoj perspektivi. Nedavno sam na tu fotografiju nabasao na *facebooku*. Netko od mojih poznanika komentirao je status osnivača jednog od najjačih hrvatskih informativnih portala.

Taj je relativno mlad čovjek (skoro smo generacija), vidio sam, kao profilnu fotografiju imao upravo onaj crno-bijeli portret Gavrila Principa. Na onoj široj, naslovnoj slici, fotografija je grafita - „Ništa ne brinite, sve ćemo ih strijeljati“, s crvenom petokrakom umjesto potpisa.

Pogledao sam nekoliko njegovih statusa želeći si objasniti na koga je toliko ljut. Ukratko, on bi povješao hrvatske političare, lijeve i desne. Legitiman stav, možemo reći, no uzme li se u obzir kontekst, postavlja se pitanje je li i genuin. Odnosno, čovjek koji po svemu sudeći pripada eliti i sjajno živi od proizvodnje i serviranja informacija, sada kao simbol svoje ljutite faze života uzima nekoga koga smatra ubojicom tirana i time poželjnim uzorom. Zažmirimo li na baš svaku perspektivu Principova čina, na dvije-tri nove tiranije koje su nikle nakon raspada njemu omraženog Carstva, na nove atentate i nove imperijalizme, ipak ostaje pitanje: Zašto takav spoj? Je li Principova fotografija stavljena ispred toga grafita kao simbol južnoslavenskoga jedinstva? Možda klasne borbe, antifašizma? Je li moguće da je dvadesetogodišnjak loša zdravlja znao išta o antifašizmu kada je potegao pištolj? Za crvenu je petokraku mogao čuti tek godinama nakon atentata. Ili je, nevezano za kontekst, riječ o čovjeku kojemu bismo se jednostavno trebali diviti kao onome koji je bio spreman učiniti ono za što drugi nisu imali hrabrosti, za pravedniji svijet. Kada smo već krenuli u tom smjeru, uz malo mašte možemo upisati što nas volja, možemo Gavrila povezati i s piramidama i s masonima i živim Elvisom Presleyem jer je sjećanje na njega konačno postalo internetski mem, jedinica kulturološke informacije, simbol kojim u nedostatku ideje možemo opisati trenutni stav svoga virtualnoga jastva. Naš lokalni Che Guevara. Curt Cobain. James Dean. Andreas Baader. Cristiano Ronaldo. Khal Drogo. Zašto me to živcira? Zato što mi je puna kapa memova. Iako poluprazni, moćni su to označitelji koji pružaju nepostojeće argumente za svaku oprečnu priču o našoj tobožnjoj zajedničkoj povijesti, o interesnim sferama i neprežaljenom i neostvarenom bratstvu u zajedničkoj arkadiji gdje se svi međusobno uvažavaju. Priča o tome ima, čini se, koliko i ljudi koji ih žele ispričati, a jedna stvar im je zajednička – tragikomična i potencijalno opasna zabluda da su naši narodi i njihovi pojedinci u nekoliko navrata mogli utjecati na sudbinu svijeta.

Internetom kruži i jedna zabavna suvremena mapa mundi. Umjesto imena država, upisano je ono što prosječni Amerikanac, kao, misli o određenom dijelu svijeta. Za Brazil stoji da je to zemlja bez stidnih dlaka, za Meksiko *housekeeping*. Indijski ocean je *Osama's grave*. Na Balkanu je upisano *You don't wanna mess with those guys*. Pa nije loše - s nama se ne treba igrati, mi smo opaki i nedodirljivi tipovi. No, čini se da na globalnoj skali stvar ne funkcionira, odnosno da ne samo da nismo nedodirljivi, nego nas dira svatko kome se prohtije.

Ratobornost ovdašnjih ljudi smatra se činjenicom mentaliteta, pa se početkom 90-ih u ozbiljnim svjetskim medijima mogla čuti dubinska analiza koja procjenjuje da smo se tukli jer smo, eto, baš tvrdoglavi i inatljivi. U takvom se viđenju stvari Princip sjajno uklapa kao tobožnji pokretač povijesnih mijena. No, samo ako se zanemari činjenica da je u osvit Prvoga svjetskoga rata zagovaranje rata bio doista legitiman dio javnih diskursa, i to ne u seoskim krčmama s opasnim tipovima. Rat je bio dijelom malograđanskog folklor, poželjan oblik razrješavanja međunarodnih nesporazuma, pa se otvorilo niz *ako-onda* fitilja za pokretanje rata. Britanski vojni povjesničar Michael Howard smatra da ratovanje u tadašnjim javnostima Europe jednostavno nije bilo smatrano nekakvom golemom opasnošću. Kolektivno se pamtio rat iz 1870. godine, razmjerno kratak sukob. Tako je mogla preživjeti slika kako vojnici

oblače lijepe uniforme, pjevaju oko logorske vatre, ujutro malo ratuju, a popodne se uvaljuju curama u obližnjem gradiću kako bi se mogli hvaliti kada se za dva-tri tjedna vrate kućama.

Takav se kontekst neobično jasno potvrđuje u predratnim tekstovima danas gotovo zaboravljenog Principovog suvremenika, hrvatskoga esperantista, leksikografa i časnika u vojsci Austro-Ugarske Monarhije, Mavra Špicera. Da je doista zaboravljen, promaklo bi nam jedno neopterećeno, i upravo zato toliko potresno, viđenje rata, koje nam govori da je svijet srljao njemu ususret. Jer, osim što su države gomilale oružje i vojsku, sama je javnost bila u stanju misliti o ratovanju kao o nečem dobrom. Kako bi inače bilo moguće da Špicer, vrlo obrazovan čovjek, u svojim popularnoznanstvenim izlaganjima na njemačkom održanima i objavljenima između 1906. i 1911. godine, veliča vojni poziv, kritizira pacifizam te estetizira ratovanje, doslovno ističući kako je rat katalizator svekolikog ljudskog napretka, a što se potvrđuje u činjenici da je svako veliko djelo svjetske umjetnosti nastalo pod utjecajem ratnih događanja. Čini se da to nipošto nije bio kuriozitet nekakvog ekstrema, nego upravo srednjestrujaški stav. Kroz Špicerove tekstove progovara vrijeme kada je bilo zamislivo pomoću povijesnoumjetničkih pregleda velikih djela i poetikā svjetske književnosti, glazbe i likovne umjetnosti promicati tezu o neraskidivoj povezanosti i plodnom međudjelovanju umjetnosti i ratovanja kroz povijest, te poentirati tezama o pozitivnim učincima vojnoga odgoja, potrebi regrutiranja i naoružavanja, privlačnosti vojnoga poziva. *Der Militarismus im Reiche der Poesie* (1906.), *Aesthetik der Schlacht* (1907.), *Kriegskunst und Tonkunst* (1909.) – tako glase neki od naslova.

„Schwert und Leier“ za njega su dva srasla simbola, a *de facto* predstavljaju sučelje između povijesno-umjetničke i dnevno-političke razine njegovih tekstova. Byron, Shakespeare, Michelangelo, Marseljeza i još štošta pruža Špiceru argumente da je povezanost kvalitetne umjetnosti i militarizma neraskidiva. Rado citira devetnaestostoljetnog pruskog generala i stratega Helmutha von Moltkea koji u maniri socijalnog darvinizma ističe da ljudska rasa mora ratovati želi li napredovati. „Der ewige Friede ist ein Traum, und kein schöner“. Ni ta ideja u Špicerovoj suvremenosti nije smatrana ekstremnom. Howard ističe da je bila vrlo rasprostranjena na prijelazu 19. i 20. stoljeća. Nije potrebno naglašavati da je iz ozbiljne diskusije i javnoga diskursa nestala nakon Prvoga svjetskog rata.

No, prije no što je svijet vidio moguće konzekvence, smatrali su da se ratovanja ne treba previše bojati. Špicer je isticao da su suvremeni ratovi doduše krvaviji, ali zato mnogo kraći i zapravo humaniji. Bliži se naime doba kada će se boriti samo strojevi protiv strojeva. Osim toga, rat je u 20. stoljeću civilizirana djelatnost: „Im zwanzigsten Jahrhundert ist unter zivilisierten Staaten ein Krieg (...), dessen Ziel nur Vernichtung und Zerstörung ist, ganz undenkbar. Man besiegt den Feind nicht durch völlige Zerstörung seines Daseins, sondern durch Vernichtung seiner Hoffnung auf den Sieg“.

Špicerovo viđenje umjetnosti iz današnje se perspektive možda čini šokantnim. No, Emiko Ohnuki-Tierney, autorica studije *Kamikaze, Cherry Blossoms and Nationalisms* (2002.) utvrdila je da su estetizaciju ratovanja i vojske koristili totalitarni režimi, poput Hitlerova, Mussolinijeva i Maoova. Pokazujući to na primjeru japanskih pilota kamikaza i simbola trešnjina cvijeta, Ohnuki Tierney pokazuje da je estetizacija pogodna za manipulaciju zbog toga što ona referent zapravo čini neodređenim. Kamikaze naime trešnjine cvjetove nisu

smatrali vojnim simbolom, već simbolom bolne ljepote i neriješenih dvojbi njihovih tragično kratkih života, simbolom ponovnog rođenja i odnosa muškarca i žene. U tom smislu, vojnici možda i jesu u stanju oduprijeti se ideologijama, ali ne i simbolima koji se prema potrebi romantiziraju, a prema drugoj potrebi demoniziraju. Kao i memovi. Ucertaj što ti paše.

Što bih, dakle, ucrtao na svoju mapu mundi na mjesto Sarajevskog atentata? Ucertao bih dobrog, ali zlostavljanog čovjeka koji tijelom pamti nanoseno mu zlo i život provodi u traženju ponavljanja traume, što će mi zauvijek biti prva asocijacija kada me stranac upita kakvi to ljudi žive na našim prostorima. Ucertao bih na to i troprutasti pleter, i jedan ljiljan i dvoglavog orla i krunu sv. Stjepana, crvenu zvijezdu i kukasti križ, sve jedno preko drugog. Crno-žuto bih crtao i plavo i bijelo i crveno u nekoliko mogućih poredaka i dodao pregršt zelene. Ucertao bih i Triglav i Ohrid i svaki drugi simbol kojega se sjetim. Toliko bih dugo crtao jedno preko drugoga, kako navodno rade autisti, da na kraju ne bi ostalo ništa doli crna masna mrlja koja polako nagriza papir. Još jedan dodir po papiru i zaorat ćeš po drvu stola. Tako da više nitko nikada ništa ne može ucrtati. Samo ne znam bi li se mrlja mogla zaustaviti od širenja.

Kukavički, možda. Kao, što nam to donosi zaborav, možda samo privremeni luksuz predaha. Sigurno ni izlaz ni rješenje ni odgovore. No, te su kategorije kao ciljevi ionako nedostižni za mjesto s ovoliko oprečnih povijesti kao što je Balkan. Jer, tko će koga ikad na ovim prostorima uvjeriti u nešto? Kada se to posljednji puta doista dogodilo? Meni je zato dovoljno barem crnom mrljom spriječiti mozak da sam sebe češkajući se izgrebe do krvi.

Jer, ono što nam je prijeko potrebno, to je pomirba. Pokušaj dogovora oko toga što se zapravo dogodilo? Ne baš toliko. A možda je i kontraindicirano.